

IN MEMORIAM

In memoriam Nenad Vekarić (1955-2018)

Godinama sam imao mali ritual: pogledati kada su poslani Nenovi mejlovi. Precizna i promišljena pisma – uvijek klasične forme, iako upućena najbližim suradnicima – često su stizala u četiri, pet ili šest ujutro. Spavao je malo, radio strahovito puno. Tek sada, kada ga više nema, u Zavodu shvaćamo koliko je radio, koliko administrativnih i uredničkih trivijalnosti nas je poštedio, a da toga uopće nismo bili svjesni. Iza toga su, naravno, stajale ozbiljne radne navike, ali je objašnjenje zapravo mnogo jednostavnije. Neno je zaista volio svoj posao – i povjesničara i ravnatelja – pa mu je rad bio igra, nešto što se događalo s lakoćom i prirodnošću. Moje tipično sjećanje na njega je kako, nakon što smo satima radili na administraciji projekta, s karakterističnim polusmiješkom kaže da sad ide „heklati“ ili „brojiti mrce.“ Dok bi mlađi kolege glavinjali prema krevetima, on bi se išao počastiti s nekom maticom ili popisom.

A kada zbiljnost na taj način izgubi ozbiljnost, rezultati su impresivni. Bez ikakve sumnje, Nenad Vekarić bio je jedan od najvažnijih i najplodnijih suvremenih hrvatskih povjesničara. Ipak govorimo o demografu, pa treba spomenuti i brojke: Vekarić je autor više od dvadeset autorskih knjiga i preko stotinu izvornih znanstvenih radova. Također, radi se o autoru jednog od najopsežnijih djela u čitavoj povijesti hrvatske historiografije – monumentalnih 11 svezaka kapitalne studije o dubrovačkoj vlasteli. No, pravi razmjeri Vekarićeve istraživačke strasti postaju jasni kad se uzme u obzir da je ta studija tek manji dio njegova životnog projekta. Neno je sam samcat završio projekt koji bi se smatrao golemim uspjehom za čitavu jednu instituciju nakon desetljeća kolektivnih napora. Na temelju arhivskih dokumenata stvorio je bazu podataka od preko 400 000 pojedinaca koji su živjeli na dubrovačkom teritoriju od srednjeg vijeka sve do 1918. godine.

No, znao je da izbrojati stvari nije isto kao objasniti ih. Upravo je interpretacija bila jedna od njegovih najjačih strana. Mislio je krajnje nepredvidivo, izvan ustaljenih okvira, na autentično svoj način, s „heretičkim“ nepoštovanjem i za tradiciju i za pomodne stavove. Samo takav povjesničar mogao je izaći s nekima od najprovokativnijih teza dubrovačke historiografije, poput teze o višestoljetnom klanskom sukobu unutar patricijata ili nekonvencionalnom interpretacijom zatvaranja vijeća za koje je smatrao da je obuhvatilo gotovo polovinu urbane populacije. O tom autentičnom mišljenju svjedoči i širina njegovih istraživačkih interesa. Oni su sezali od klasične povijesti stanovništva (studije o Pelješcu, Konavlima i Lastovu), preko radova o metodologiji povijesne demografije, istraživanja socijalne povijesti i svakodnevice, sve do inovativnih i provokativnih tekstova o političkoj povijesti, prvenstveno dubrovačkog patricijata.

Svoje interpretacije branio je uvjerljivo i energično, ali pristojno i, nadasve, tvrdoglavo. Obožavao je raspravljati. Sjećam se jednog od mojih prvih susreta s njim. Čim sam ušao, iz oblaka duhanskog dima plasirao je nekoliko iznenađujućih teza o vlasteli, o kojoj je upravo počinjao pisati. Mlad i entuzijastičan, prilično revno sam ušao u raspravu. Nakon tri sata žestoke diskusije, išao sam kući misleći da moram pripaziti kako to razgovaram, da mi je to ipak šef. Kod kuće me dočekao njegov mejl – štoviše, prava opsežna epistola – u kojem, neokrznut mojim argumentima, dodatno pojašnjava i razrađuje svoje stavove. No, još važnije, u tom pismu nije bilo nikakvog nametanja autoriteta, ni naznake pozivanja na hijerarhiju i seniorat. Dapače, odisalo je očitim zadovoljstvom što je naišao na otpor i još očitijom nadom da će se taj otpor nastaviti.

Ista tiha a ogromna energija obilježavala ga je i kao ravnatelja, odnosno organizatora. Njegova je zasluga da je Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, kojem je na čelu bio trideset godina, danas jedan od najuglednijih humanističkih instituta u Hrvatskoj. To je postigao bez ikakvog nametanja discipline, bez suvišnih pravila, ostavljajući nam ogromnu slobodu i stvorivši

prijateljsku atmosferu – jednostavno, još jedan njegov veliki talent bio je da nadahne, da motivira na pozitivan način. Ista neformalna ali radna atmosfera obilježavala je drugi projekt koji mu je bio iznimno važan, a to je doktorski studij „Povijest stanovništva,“ ostvaren kroz suradnju sa sveučilištima u Zagrebu i Dubrovniku. Na tom studiju, kojem je bio osnivač i voditelj, stvoreni su deseci mladih znanstvenika, odnosno stvorena je istraživačka „baza“ kakvu dubrovački studiji nikada prije nisu imali. Konačno, svojevrsni nastavak tog projekta bio je preddiplomski studij „Povijest Jadrana i Mediterana“ kojeg je Neno s nevjerojatnim altruizmom i upornošću organizirao na Sveučilištu u Dubrovniku, osjećajući da taj grad mora imati studij povijesti.

Ta iznimna organizatorska sposobnost oko njega je okupila entuzijastičnu grupu istraživača dubrovačke prošlosti, grupu koju se čak može smatrati specifičnom školom, odnosno „novom dubrovačkom historiografijom“ (kako je to nazvao Drago Rokсандić). Ne radi se o nekom programatski definiranom pokretu – Neno je bio preveliki pragmatik za takvo što – nego jednostavno o pokušaju da se opiše kreativna eksplozija, najočitija kroz izniman broj kvalitetnih publikacija, koja je proteklih decenija svojstvena Zavodu i dubrovačkim studijima uopće. Jednostavno rečeno, Neno je Dubrovnik, a osobito Zavod, pretvorio u najvažnije mjesto proučavanja dubrovačke prošlosti. To je ozbiljna novost u profesionalnoj historiografiji, jer je većina istaknutih istraživača Republike do sada uglavnom dolazila izvana – iz Zagreba, Beograda ili inozemstva (uz, naravno, nekoliko važnih iznimaka poput Vinka Foretića).

Njegova pažljivost i briga za druge događali su se iz istinskog altruizma, gotovo potajno, bez ikakve želje za zahvalnošću i uzvratom. Nikada, u jedanaest godina intenzivne suradnje, nisam ga čuo da viče. Nikada nije bio neugodan prema nekome, iako je kandidata itekako bilo. Nikada nije, u lako dostupnoj ravnateljskoj gesti, otišao i ostavio nas same da rješavamo neki problem. Zaista, mogu samo posuditi preciznu formulaciju Nelle Lonza – radilo se o „fenomenu Vekarić“.

Jedna od naših višegodišnjih rasprava, kojoj smo se s istom žestinom vraćali svakih nekoliko mjeseci, bila je o epistemološkoj vrijednosti demografije, njenoj (ne)sposobnosti da objasni svu kompleksnost povijesne zbilje. U duhu tradicije, moram završiti s provokacijom, s tezom na koju, na žalost, neće biti replike. Neno, vidite kako je demografija ipak površna, kako, koncentrirana na kvantitetu, ne oslikava pravu situaciju. Kako je nedovoljno, bolno krivo reći da nas je sada samo jedan manje.

Lovro Kunčević

In memoriam Marijan Maticka (1942-2018)

Marijan Maticka kao povjesničar i profesor hrvatske povijesti 20. stoljeća na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu zaslužuje nekrolog u kojem će biti detaljnije pisano o njegovom znanstvenom i nastavnom radu. No svi kojima je predavao, bio mentor ili su s njime surađivali, a posebno oni koji su ga poznavali i imali s njime priliku češće razgovarati, znaju da Marijan Maticka zaslužuje mnogo više od uobičajenog stručnog nekrologa. Posebno pod dojmom njegove ipak nagle i iznenadne smrti – iako je bio u razmjerno visokoj dobi – zbog koje je još puno toga propušteno ili ostalo neizrečeno. Tim više što je profesor Maticka činio sve – nasuprot mnogim povjesničarima 20. stoljeća, ali opet slično pojedinim među njima – kako bi ostao u priličnoj sjeni, i javnoj i stručnoj.

Stjecajem okolnosti imao sam priliku doživjeti Marijana Maticku u nekoliko uloga – kao profesora, mentora i znanstvenika – a zatim i nešto opširnije razgovarati s njime i posjećivati ga, odnosno kontaktirati. Zato će ovaj nekrolog nužno sadržavati određeni osobni ton, iako ću navoditi i znanstveni dio njegove biografije. Niz je naravno drugih povjesničara i povjesničarki s osobnim odnosom prema profesoru Maticki koji su svjedočili njegovoj blagosti, dobroti, srdačnosti i spremnosti na pomoć. Napose se to odnosi na one kojima je bio mentor ili član povjerenstava, zbog čega je na njegovom posljednjem ispraćaju bilo ne samo mnogo povjesničara s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu nego i iz Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu.

Moji prvi susreti s profesorom Matickom odvijali su se tijekom predbolonjskih predavanja iz hrvatske povijesti 20. stoljeća na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu početkom 2000-ih godina, nedugo prije njegova odlaska u mirovinu. Kao dvopredmetni student nisam polazio profesorove seminare za koje su mi svi govorili da su bili njegova posebno jaka strana, imajući u vidu ponajprije poticanje studenata na raspravu i uopće odnos prema njima (istaknuo je to još jedan „njegov“ student Stipica Grgić u nekrologu u *Časopisu za suvremenu povijest*, 2, 2018). Taj iznimno korektan i susretljiv odnos prema studentima mogao se dakako vidjeti i na predavanjima. Pamtio nam je imena i oslovljavao nas ne samo na nastavi nego i na odsječkim i fakultetskim hodnicima, pitajući nas, uvijek sa smiješkom, kako smo, pokazujući stalnu želju za kontaktom i razgovorima sa studentima.

Prema mom praćenju njegovih predavanja i bilješkama, nastava je pripremala studente za razumijevanje kompleksne hrvatske povijesti 20. stoljeća i uspješno pripremanje ispita. Zbog toga je nastavno gradivo uglavnom pratilo političku okosnicu, uz dvije iznimke. Za razliku od niza drugih kolegija, predavanja su počinjala uvodnim teorijskim predavanjem o povijesti i njezinom interpretiranju. O tome nam je na prvoj godini studija na „Uvodu u znanost o povijesti“ govorila i Zdenka Janeković Römer, no prije toga je „Metodologiju historijske znanosti“ predavao i Marijan Maticka nakon odlaska Mirjane Gross u mirovinu početkom 1980-ih godina. S obzirom da je na početku 1970-ih godina boravio na stipendiji u Parizu – izvorištu francuskih Anala, držanih tada ključnima u „borbi za modernizaciju povijesne znanosti“ (Neven Budak) – Maticka je, koji je kontinuirano i intenzivno surađivao s Gross, stoga predavao o metodologiji te svoja predavanja o hrvatskoj povijesti u 20. stoljeću započeo teorijskim uvodom, iako nije toliko pisao o tome.

Drugo iznenađenje na predavanjima za mene je bilo jedno predavanje posvećeno povijesti svakodnevice. Iznenađenje s obzirom na cjelinu predavanja i studija povijesti, ali ne i za poznavatelje opusa Marijana Maticke. To je istaknuo i Ivica Šute na komemoraciji na Filozofskom fakultetu u Zagrebu održanoj 12. studenog 2018. predstavivši Maticku kao povjesničara koji se

bavio ekonomskom i socijalnom poviješću te otvarao u svojim radovima povijest svakodnevice i druge tada manje uobičajene historiografske teme o kojima je sredinom 1990-ih godina pisao u časopisu *Otium* („Razglednice i fotografije kao povijesni izvor“; „Film kao povijesni izvor“). Osim po bibliografiji i temama diplomskih radova, to je bilo vidljivo sredinom 1980-ih godina u raspravama o trećoj knjizi *Historije naroda Jugoslavije*, kada se Maticka zalagao za drugačije pristupe hrvatskoj povijesti 20. stoljeća, za razliku od Ljube Bobana koji je bio više za događajnu političku povijest i nije se priklanjao tadašnjoj borbi M. Gross za socijalnu historiju kao Maticka. Govorili su nam i kako je Ljubo Boban još jedan od razloga što je Maticka ostajao u sjeni, ne samo zbog svoje osobnosti nego i zbog jake Bobanove ličnosti.

S Matickinih predavanja zapamtio sam također jedan mali detalj, naime, kako nam je uvijek uz imena političara pisao na ploči i godine njihova rođenja i smrti da bismo jasnije vidjeli kojim su generacijama pripadali, što je dakako važno i za razumijevanje političke kulture i intelektualne povijesti koja ih je oblikovala. Bilo je vidljivo i da Maticka 20. stoljeće kao „doba ekstrema“ (Eric Hobsbawm) nije predavao na način da bi pokazivao svoje političko ili ideološko pozicioniranje ni polemički isticao svoj stav o tim osjetljivim temama nacionalne povijesti. Za nekoga je to prednost, za nekoga možda nedostatak, no svakako je dio profesorovog karaktera.

Nakon odslušanih predavanja, s profesorom sam surađivao kao mentorom mog diplomskog rada „Stalno upletanje: političko i Ivan Meštrović“. Ta je suradnja dakako bila više nego ugodna. Primio me je među svoje diplomante preko kvote i pustio da razvijam svoje zamisli. Skromno je rekao da mu Meštrovićeve *Uspomene na političke ljude i događaje* nisu svježe, ali ih je nasuprot tome naravno odlično poznao. Tako je bilo i s drugim memoarima i dnevnicima o hrvatskoj povijesti 20. stoljeća (pisao je primjerice u *Otiumu* 1996. godine o *Dnevniku Blaža Jurišića*). Na obrani diplomskog rada postavljao je problemska pitanja. Pitaو me u nekom periodu nakon diplomiranja – uz svoj karakterističan osmijeh – hoću li se nastaviti baviti takvim „drugačijim“ temama. Napisao mi je preporuku za doktorski studij Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i zatim se uvijek brižljivo raspitivao o mom polaženju doktorskog studija i mogućnostima zaposlenja.

Dobro se sjećam da nam je održao jedno gostujuće predavanje na doktorskom studiju, ali nije na njemu izvodio obavezni ili izborni kolegij, niti je više imao predavanja na doktorskom ili (pred)diplomskom studiju, posve se povukavši razmjerno brzo nakon umirovljenja (kao što su to znali činiti i neki drugi povjesničari i povjesničarke). Još je neko vrijeme recenzirao radove za časopise, s čime je također postupno prekinuo, a nije više ni objavljivao. Za Matickinu bibliografiju vrijedi stoga u velikoj mjeri ono što je navedeno u prilogu u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* povodom njegovog 65. rođendana 2007. godine, uz svega nekoliko radova objavljenih nakon toga. Profesor Maticka i time je skromno i samozatajno opet ostao u sjeni. Nije mu objavljen zbornik ili spomenica u čast, iako je bilo takvih prijedloga na Odsjeku za povijest koji međutim nikad nisu prešli u realizaciju.

Premda je, kako je to istaknuo Damir Agičić u spomenutom prilogu u *Radovima*, učinio ipak mnogo za Odsjek, odnosno Fakultet i historiografiju: „Osim što je svojim radovima dao znatan doprinos poznavanju dijela hrvatske povijesti 20. stoljeća, izuzetno je velika uloga Marijana Maticke kao sveučilišnog nastavnika i mentora u izradi magistarskih radnja i disertacija. Uvijek susretljiv i spreman na nesebičnu pomoć, Maticka je utjecao na formiranje i razvoj brojnih povjesničara srednje i mlade generacije. Mnogima je znao dati podršku i ohrabrenje kao i poticaj za bavljenje historiografskim istraživanjima. U ispunjavanju fakultetskih obaveza Maticka je također postupao uvijek odgovorno i savjesno, a svojim je smirenim i prijateljskim nastupom

često pridonosio rješavanju problema i poteškoća u svakodnevnom radu naše najstarije znanstveno-nastavne historiografske institucije.“

Bio je dakle mentor ili član brojnih povjerenstava za obrane magistarskih i doktorskih radova, s obzirom da je na poslijediplomskom studiju najveći interes za hrvatsku povijest 20. stoljeća, te je pisao mnogobrojne izvještaje. Posao je to koji mnogi izbjegavaju i koji itekako smanjuje bibliografiju. Govorio mi je međutim da mu je bio zanimljiv mentorski rad sa doktorandima jer slijedeći problemski pristup i sami možete naučiti mnogo toga novog, posebno kod dobrih doktorata. No manje lijep dio toga posla su doktorati koji nisu bili dobri ili kandidati koji nisu prihvaćali sugestije i sl. Spomenuo mi je u razgovoru Josipa Jurčevića koji je primjerice kad god je u izvorima nailazio na riječ „likvidirati“ to uvijek tumačio kao „ubititi“, iako termin pokriva više značenja. Jurčevića će to kasnije voditi prema iznimno ideologiziranim i krajnje neprofesionalnim interpretacijama u njegovim knjigama poput tobožnjeg *Stogodišnjeg terora jugoslavlenstva i komunizma u Hrvatskoj* i drugih.

Spominjem taj primjer zato jer, iako je Maticka zaista bio blag i pomirljiv, itekako je imao kritičko mišljenje i stav. Zasigurno je s obzirom na svoje historiografske kvalitete i široko znanje mogao pokazivati više strogosti i polemičnosti, no to nije bio dio njegovog karaktera kojim je dominira spomenuta blagost. Nije bio sklon javnim istupima, što je na komemoraciji istaknuo i Kruno Lokotar, spomenuvši Maticino uporno odbijanje davanja intervjua. I u svojim se radovima odmicao od kontroverznih tema, što je još jedan od razloga zbog kojih je u doktoratu i knjizi obradio temu *Agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj od 1945. do 1948.*, koja u usporedbi s drugim potencijalnim temama nije bila toliko javno prijeporna. Iako je spomenuo da su ga nakon objave knjige 1990. neki povjesničari kritizirali što nije iznio osuđujuću interpretaciju, koju on međutim nije pružio među ostalim i zato jer je do tada bio blizak marksističkim i socijalističkim interpretacijama.

Maticka je naime pripadao mladim kadrovima povjesničara koji su u jugoslavensku historiografiju u razdoblju socijalizma trebali ulaziti kao marksistički i socijalistički povjesničari koji će obrađivati istovrsne teme i to u marksističkom i socijalističkom interpretativnom okviru. Za razliku od starijih povjesničara koji to tada nisu dovoljno ili uopće prihvaćali. Zbog toga je Maticka početno pratio problematiku povijesti radničkog i komunističkog pokreta, odnosno povijesti seljaštva te ekonomske i socijalne povijesti kao mladi povjesničar na Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu. Prelaskom na Filozofski fakultet u Zagrebu 1973. godine širio je tematiku bavljenja prema cjelini hrvatske i jugoslavenske povijesti 20. stoljeća, ali ostajući blizak socijalističkim temama. No i unutar tog se okvira pozicionirao u sjeni, da bi se nakon 1990. godine u promijenjenim okolnostima jednako postavljao, držeći se svojevrzne margine. Tijekom 1990-ih godina objavio je još poneki rad o uvjetno rečeno socijalističkoj tematici – primjerice o poslijeratnim promjenama vlasničkih odnosa i kolektivizaciji – ističući sada represivne aspekte poslijeratnog komunističkog režima, u cjelini međutim zadržavajući historiografsku uravnoteženost.

Navedena problematika mogla bi se dodatno analizirati u okviru „socijalističkih povjesničara u tranziciji“ (usp. B. Janković, „Artikuliranje stranputice: slučaj socijalističkih povjesničara nakon pada socijalizma“, *Stranputice humanistike*, 2017; „Rene Lovrenčić kao socijalistički angažiran povjesničar opće povijesti“, *Spomenica Renea Lovrenčića*, 2016). Moguće je naime Marijana Maticku, Renea Lovrenčića i Josipa Adamčeka s Odsjeka za povijest, kao i povjesničare i povjesničarke s Instituta za historiju radničkog pokreta (današnjeg Hrvatskog instituta za povijest), gledati objedinjeno u smislu promjena i prilagodbi prilikom prelaska iz socijalističke Jugoslavije u postsocijalističku Hrvatsku, povezujući dakle Maticku s drugim povjesničarima i

radovima prije 1990. godine i nakon nje. Može se postaviti problemsko pitanje u kojoj je mjeri u radovima nakon 1990. Matićka mijenjao teme i interpretacije koje je prakticirao prije toga. Iako su promjene dakako primjetne, a očituju se u postupnom napuštanju tema i interpretacija bliskih marksističkom ili socijalističkom okviru, Matićka ipak nije činio ustupke naglašeno nacionaliziranim interpretacijama hrvatske povijesti te su njegovi tekstovi i dalje težili spomenutoj historiografskoj uravnoteženosti. U tom je smislu Matićkina biografija i bibliografija i danas zanimljiva.

U razgovorima je sebe svrstavao uz one povjesničare koji kritički govore u javnosti protiv tumačenja socijalističke/komunističke Jugoslavije s unaprijed pripremljenim okvirom totalitarizma, napominjući mi da nije sve bilo kontrolirano ili nametano. Spominjao je da se problematika Bleiburga i „Križnog puta“ u javnosti promatra dekontekstualizirano jer primjerice nije bilo druge mogućnosti za povratak nego pješice s obzirom da su pruge bile uništene, a zemlja razrušena. Nije zatim unaprijed odbacivao historiografska djela nastala u socijalističkoj Jugoslaviji već mi je isticao vrijednosti i logiku interpretacije primjerice u knjizi Zorice Stipetić *Argumenti za revoluciju – August Cesarec* iz 1982. godine. Koliko god dakle bio blag i pomirljiv te nesklon kritičkom ili polemičkom javnom istupanju, ne treba zanemariti pozicije koje je Matićka ipak zauzimao. Bio je naprimjer uz povjesničare koji su bili protiv toga da Franjo Tuđman otvori Prvi kongres hrvatskih povjesničara 1999. godine kao povjesničar već da ga umjesto toga pozdravi kao predsjednik. Na posljednjem pak ispračaju Marijana Matićke rečeno je da, prema njegovoj želji, na njemu neće biti prisutan svećenik. Napominjem naravno da ne znači da bi se i sam Matićka posve složio s ovim mojim napomenama koje upozoravaju da uz njegovu blagost i spremnost na pomoć postoje i kritičnost i neslaganje (stihovima pjesnika Walta Whitmana: „Kad pročitah knjigu, glasovitu biografiju, / Da li je ovo (upitah se) ono što autor naziva ljudskim životom? / I tako će netko kad ja umrem, opisati moj život? / (Kao da bilo tko zna išta o mom životu / (...))“).

U određenoj mjeri moguće je međutim dati i ponešto drugačiji pogled na njegov historiografski opus. Jasno je da on člancima i knjigama nije opsežan – posebno iz današnje perspektive – i da je šteta što nije veći. S druge strane, svi su isticali Matićkino široko znanje i interese te utjecaje njegove pariške stipendije i u cjelini rafinirani problemski pristup i interpretacije. Vidljiv je veliki trud što ga je uložio u pisanje magistarskog rada „Odras privredne krize (1929.-1935.) na položaj seljaštva u Hrvatskoj“, koji je, kako mi je i osobno rekao, pisao s entuzijazmom i uvjerenjem o društvenoj ulozi historije, dok je za knjigu *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.* to činio više rutinski. No treba spomenuti – kao što je to na komemoraciji rekao Mario Strecha – da je u rukopisu ostala Matićkina kratka sinteza hrvatske povijesti u 20. stoljeću pisana za izdavača Leykam international, koja na kraju nije objavljena, ali da bi se ipak mogla posthumno objaviti. To bi bila dobra prilika da se na taj način zaokruži Matićkino bogato poznavanje hrvatske povijesti 20. stoljeća i pridoda još jedna knjiga njegovom opusu.

No i bez nje, Matićkini radovi iz političke, gospodarske i socijalne povijesti te povijesti svakodnevice zaslužuju nova čitanja, posebno za one koji se žele profilirati kao socio-ekonomski ili socijalni povjesničari i povjesničari svakodnevice ili se baviti velikim temama povijesti seljaštva i agrarne povijesti. Primjerice povjesničar Ivica Šute govorio je na komemoraciji koliku je važnost za njega osobno imao niz Matićkinih radova o gospodarskoj i socijalnoj povijesti, povijesti seljaštva, Gospodarskoj slozi i mnogim drugim temama poput gladi i opskrbe stanovništva. Isto tako, spomenuti magistarski rad „Odras privredne krize (1929.-1935.) na položaj seljaštva u Hrvatskoj“ objavljen 1976. godine bio je posebno aktualan u svjetlu globalne ekonomske krize 2008. godine, a ostatak će to i kod svake buduće. Na temelju svog doktorata i spomenute knjige *Agrarna*

reforma i niza radova o povijesti seljaštva i sela te agrarne povijesti u kojima je specijalizirao tu problematiku govorio je svojevremeno primjerice o aktualnom izostanku šire strategije u politici prema selu u Republici Hrvatskoj. Također, mnogi Matickini radovi omogućuju cjelovitije hvatanje u koštac s problematikom Komunističke partije Jugoslavije, velike teme za tumačenje socijalističke/komunističke Jugoslavije.

Meni osobno bio je posebno zanimljiv Matickin interes za Miroslava Krležu. Govorio mi je o svom kolegiju o društvenim temama u Krležinim časopisima (*Plamen, Pečat, Danas*), za koji mi je izrazito žao što ga nisam bio u prilici polaziti. I dok je u mirovini sve manje čitao historiografska djela, Krležu je nastavio čitati. Pričao mi je tako o svojim dojmovima čitanja recentne knjige: Miroslav Krleža, *Bela, dijete drago: pisma*. Ono što mogu dodatno potvrditi iz svojih susreta i kontakata s profesorom Matickom (koji su se uglavnom odvijali nakon smrti Mirjane Gross 2012. godine) jest da je bio iznimno znatiželjan i da se zaista za sve zanimao i raspitivao (što je na komemoraciji istaknuo i Lokotar). Uz stalna pitanja i interes, iskazivao je i podršku koja mi je naravno mnogo značila. Bila mi je isto tako poticajna njegova historiografska i društvena kritičnost o mnogim temama iz hrvatske povijesti i sadašnjosti 20. i 21. stoljeća, s nizom vrijednih i zanimljivih zapažanja. Žao mi je što nije bilo prilike da još više naučim od njega o tome.

Pišem stoga ove rečenice s osjećajem nepravедnosti što je Marijan Maticka ostao u historiografskoj sjeni i što njegovo široko znanje nije došlo do utjecaja koje je trebalo imati. Ako je tome i sam doprinio vlastitim pozicioniranjem kao rezultatom njegova samozatajnog karaktera i izostankom motivacije za objavljivanjem knjiga i intenzivnijim participiranjem u stručnoj i široj javnosti, to se nije nimalo vidjelo u njegovoj nastavi koju je uvijek odgovorno i motivirano izvodio, s iznimno posvećenim radom i korektnim odnosom prema studentima. Činio je to uvijek s blagim osmijehom dobrog čovjeka oslobođenog svake taštine ili krivo usmjerene konfliktnosti tako česte za akademsku zajednicu. Bio je stoga osoba koju kao nastavnika i čovjeka – bez obzira na razlike koje ste mogli imati – ne možete zaboraviti. S trajnom mišlju da smo mu trebali vratiti puno više nego što jesmo.

Branimir Janković

Posljednji pozdrav Marijanu Maticki. Riječ nad odrom

Generacije studenata povijesti Marijana Maticku pamte kao profesora, a ja, povlaštenu sretnik, i kao rođaka i jednog od najvažnijih i najdražih ljudi u životu. Bilo je to već davno, krenulo je otprilike ovako.

Marijan se puno i glasno smijao, pa tako i mojim dječjim budalaštinama, na što sam ja, potaknut tim njegovim veseljem, još više lupetao i izokretao. Poslije sam shvatio da je to bila dobra vježba mozga za subverzije i skrivene uvide, za bitku s autoritetima, da je smijeh zdravlje. Mislio sam i da je najpametniji na svijetu, jer je uvijek znao riješiti križaljku, čak i onu veliku iz Vjesnika, do kraja. Dao mi je prvi nadimak: Lokativ, jer sam, nakon što bih ispraznio tanjur juhe, pio čašu vode. Danas mi, kad se bavim književnošću, taj padež sa svojim konotacijama zvuči pomalo proročanski.

Na mojem prvom fakultetskom ispitu u životu, baš kod njega, iz historiografije, pitao me dosta teško, nekoga iz antike, mislim Tacita, i frankfurtsku školu. Sve sam znao – i dobio četiri. Poslije sam ga pitao: „Zašto si mi dao četiri, znao sam?“. „Pa ti si mi rođak“, rekao je. Eto, to su pravi rođaci, takvih danas više nema.

Taj blag i skroman čovjek živio je povučeno, duboko u jednom dvorištu u Ilici u kojem su se tijekom ovih trideset i više godina otkada ga redovito obilazim samo automobili promijenili, u stanu u kojem je vrijeme stalo baš kako treba – nova je bila neophodna tehnologija i knjige, nasušnosti, nikakve modne novotarije – šta ćeš mijenjati kredenc ako u njega potaman sve stane? – ni trendovi nisu ga se ticali, bio je imun na kolektivne zanose i zablude, pratio ih je i analizirao izdaleka, tako se bolje vidi.

Bio je jedan od najboljih društvenih i političkih analitičara koje sam sreo. Ali nikada nikome, pa ni meni, nije htio dati intervju, sto puta sam ga žicao, molio. A gledao je široko, vidio totalitet, posjedovao rijetko nenametljivo spakiran spoj znanja, iskustva, znatiželje i studioznosti. Kada je prestao pratiti književnost, ispitivao bi me što se događa, piše i objavljuje, kakvi su trendovi u toku, postavljao mi mudra pitanja i tjerao me apstraktno misliti.

Da nije njega bilo, malo bi tko na stripu uspio diplomirati, za njega se povijest manifestirala u svim segmentima, ipak je bio pariški đak s početka sedamdesetih, iz vremena kada je teorija obećavala obuhvatiti i promijeniti svijet. Mogao je do okrutnosti pojednostaviti kompleksne fenomene, do toga da zabole svojom jednostavnom istinom, a pri tome ih ne banalizirati. Čudio se amaterizmu naših vođa, manjku svake vizije i načela, a onda bi pomalo rezignirano s globalnog u kojemu smo tako očito maleni, nemoćni i sporedni kliznuo na važnije, na osobno, u carstvo gdje možemo lakše činiti, biti konkretni i operativni, jer držao je do čovjeka, znao je da čovjek čini čovječanstvo.

„I nemoj mi ništa nositi kada dođeš, samo ono što bi se reklo ‘čisti čovjek’“, rekao je kada smo se čuli, kada je obolio.

Otišao je čovjek, čovječanstvo je od danas puno manje.

Kruno Lokotar

U spomen
Prof. dr. Petar Korunić (1939. -2018.)

Prof. dr. Petar Korunić rođen je neposredno prije početka Drugoga svjetskoga rata, 6. srpnja 1939. godine, u Smokvici na otoku Korčuli. Nakon završetka studija povijesti i filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu radio je kao gimnazijski profesor u Zagrebu, Drnišu i Hvaru, stekavši solidnu pripremu za nastavničku karijeru s obzirom na to da su gimnazije pružale dobar okvir za poznavanje povijesti. Zatim se zaposlio kao asistent na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, gdje je 1982. uspješno doktorirao. Tijekom plodne profesorske karijere intenzivno se bavio, kako su to i naslovi njegovih kolegija isticali, poviješću južnoslavenskih naroda u Habsburškoj Monarhiji, odnosno poviješću srednje i jugoistočne Europe od kraja 18. stoljeća do Prvoga svjetskog rata. U znanstveno-istraživačkom radu sagledao je pak i niz bitnih tema iz nešto užega razdoblja. Proučavao je, može se slobodno reći, poznate predmete historiografije, ali drukčije i iscrpnije od tradicionalne povjesnice, naglašujući teoretska propitivanja. Na taj je način pristupio minucioznoj obradi nacionalnoga pitanja, političkih ideologija i ideja o preuređenju Habsburške Monarhije na federalnim ili konfederalnim načelima, a u zadnje se vrijeme bavio historijskom demografijom, napose analizima popisa stanovništva, u uvjerenju da se upravo na tom području može ostvariti objektivna rekonstrukcija prošle stvarnosti, pri čemu je stalno zagovarao povratak izvorima. Na neki je način okretanje demografiji tvorilo organsku cjelinu jer je trebalo značiti dublje poznavanje društveno-ekonomskih obilježja izgradnje vlastite nacije ili, kako je to Korunić sam konstatirao u jednoj studiji, moglo se time pouzdanije shvatiti postupnu transformaciju tradicionalnoga života stanovništva te nastanak novoga modernoga građanskoga i industrijskog društva i moderne nacije. Tako smo ga posljednjih godina često susretali u velikoj čitaonici Hrvatskoga državnog arhiva, gdje je svojim digitalnim aparatom na tronožnom stativu neumorno snimao gradivo i uvijek nam te snimke nesebično nudio na raspolaganje za potrebe istraživanja. Brojne radove objavljivao je ponajprije u eminentnim časopisima u Hrvatskoj i drugim republikama bivše Jugoslavije, a osobito su mu zapažene bile dvije monografije: *Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici. Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848–1870.* (Zagreb 1986.) i *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835–1875. Studija o političkoj teoriji i ideologiji* (Zagreb 1989.). Prva je dopunjena i prerađena doktorska disertacija, koja je do danas ostala temeljno djelo u poznavanju hrvatsko-slovenskih odnosa u doba formiranja modernih identiteta dvaju susjednih naroda, odnosno u kontekstu usporednoga razvoja hrvatskoga i južnoslavenskoga programa. U drugoj je iznio nove poglede na preporodna kretanja i njihove susljedne posljedice i to ponajprije s aspekta poznavanja utjecaja liberalizma kao sastavnoga dijela europske političke filozofije. I u toj je studiji pokazao koliko je tanka bila teza o formuliranom programu ujedinjenja svih južnih Slavena uz pretpostavku ostvarenja takvoga plana izvan Habsburške Monarhije i južnim Slavenima kao jedinstvenoj naciji. Njegova je pak treća knjiga – *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije. Nacija i nacionalni identitet* (Slavonski Brod 2006.) – bila bilanca višegodišnjih analiza posvećenih shvaćanju naravi nacionalne zajednice i procesa razvoja identiteta. U toj je knjizi problematizirao pitanje moderniteta i procesa transformacije etnija u modernoj Hrvatskoj. Uza sve to, Korunić se nije ustručavao i od povremenih kritičkih osvrtu na kretanja u historiografiji i visokom obrazovnom sustavu i to navlastito 1990-ih. Pomalo nemirna čud vodila je i do javnih polemika, koje se nisu pokazale toliko poticajne kao njegove prije navedene rasprave, ali su mu vjerojatno pružile zadovoljštinu u obrani vlastitih stajališta. Iz toga vremena ostali su zabilježeni i vrijedni, pomno razrađeni planovi o proučavanju tema za sustavnije istraživanje suvremene povijesti, mimo to-

kova koji se često pokazuju prolaznima. Međutim, do uhodanoga mehanizma koji bi skinuo s dnevnoga reda brojne praznine nije došlo. Premda su mnoge ustanove u međuvremenu dobro popunile svoje redove ili su neke nove nastajale u nadi da će izvršiti korisne misije, nedostajalo je ustrajnijih pomagača i suradnika.

Kao redovitomu studentu s kraja 1980-ih i poslijediplomantu s početka 1990-ih imponirala mi je profesorova savjesnost. Za razliku od drugih, kod profesora Korunića do izražaja je dolazio brižljiv pristup nastavi. Sudjelovanje u njegovim seminarima bilo je zadovoljstvo. To je bio prostor za otvorene razgovore o nizu tema, a sa slomom jugoslavenskoga državnog sustava i urušavanjem partijskoga monopola, na pragu nove epohe, jedna od prvih prigoda za poučno raspravljanje o pitanjima iz povijesti koja su nalazila odraza u aktualnim događajima ili o tome kako su tradicionalni slojevi utjecali na konstituiranje moderne nacionalne koncepcije. Ono što je tada dolazilo u prvi plan bila je profesorova neprekinuta spremnost na kritičko diskutiranje o, do tada, dominantnim i propisanim tezama, ali bez nametanja jednostranih interpretacija. U tom je ozračju Korunić uvijek bio spreman za razgovore sa studentima koji su htjeli biti što upućeniji u problematiku koja se predavala. Često smo nakon nastave nastavljali razgovarati u njegovu uvijek uredno složenom kabinetu ili uz kavu u podrumu Filozofskoga fakulteta. U tim je razgovorima pokazivao širinu znanja i zanimanja. Primao nas je srdačno i bez otklona, pokazujući da mu je stalo pokazati put mladim ljudima kojima još nije bilo posve jasno čime bi se bavili. Sugerirao nam je dodatnu literaturu koja nam je mogla i trebala otvoriti nove vidike, a nerijetko nam je ustupao svoje knjige ne bi li se na taj način bolje upoznali s pojmovima koji su bili ključni za historiografsku struku i otvorili nove viike. Istodobno nas je kroz pisanje prikaza poticao na praktičan rad, čime smo stjecali nova iskustva i uvjerenje da je vrijedno ulagati vrijeme u istraživački poziv i poslijediplomske studije. Na taj sam način imao zadovoljstvo da sa skupinom drugih kolegica i kolega s različitih godišta budem dio kruga povjesničara kojima je bio mentor i koje je preporučio za zaposlenje. Time je mnogima pružena prigoda za profesionalnim bavljenjem povjesničarskom strukom i razvijanjem samostalnih karijera.

S iznenadnim odlaskom profesora Petra Korunića izgubili smo povjesničara staroga kova kojega će biti teško nadoknaditi. Možda će mnogi njegovi prinosi nekim današnjim kolegama iz drukčije perspektive izgledati nedovoljno naprednim, ali ipak će svakomu realnomu ocjenjivaču biti jasno da je riječ o opusu koji je značio neosporni pomak u hrvatskoj historiografiji i koji vrijedi i dalje konzultirati. Generacijama studenata profesor Korunić ostat će u trajnom sjećanju.

Stjepan Matković

Michel Vovelle (1933-2018)

Michel Vovelle poznati je francuski povjesničar, specijalist za Francusku revoluciju – čija su djela višestruko prevedena i imala značajan međunarodni odjek – koji k tome nije nimalo nepoznat ni hrvatskoj historiografiji. U velikoj tradiciji proučavanja Francuske revolucije – ključne prijelomnice europske modernosti i dakako francuske povijesti, društva i kulture – Vovelle je među njezinim najprepoznatljivijim predstavnicima. Bio je na čelu katedre za povijest Francuske revolucije na Sorbonni i direktor Instituta za povijest Francuske revolucije (1981-1993), naslijedivši Alberta Soboula, Georges-a Lefebvrea, Alberta Mathieza, istaknute francuske povjesničare koji su redom prevedeni u hrvatskoj, odnosno jugoslavenskoj historiografiji (usp. Branimir Janković, *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*, Zagreb 2016, str. 167-216).

Na tim je funkcijama Vovelle dakle bio i tijekom obilježavanja velike 200. obljetnice Francuske revolucije 1989. godine koja je koincidirala s propašću europskih socijalističkih režima, što joj je davalo veliki odjek i šire političko i društveno značenje. Poput pada statusa marksizma ne samo u socijalističkim zemljama nego i na Zapadu, za studije Francuske revolucije to je značilo napuštanje dominacije marksističke interpretacije koja je Francusku revoluciju, između ostalog, postulirala kao prethodnicu socijalističkih revolucija i ideje (socijalne) revolucije koja još uvijek živi. Središnja osoba koja je polemizirala s marksističkom interpretacijom Francuske revolucije bio je poznati povjesničar François Furet (usp. njegovu biografiju Christophe-a Prochassona, *François Furet. Les chemins de la mélancolie*, 2013), koji je – za razliku od Vovellea – isticao da je Francuska revolucija okončana, kao i ideja revolucije općenito.

U takvoj je – opet prijelomnoj – situaciji Vovelle bio na središnjoj funkciji predsjednika nacionalne komisije za povijesna istraživanja u povodu proslave 200. obljetnice Francuske revolucije. Iako blizak marksizmu i ljevici te član Komunističke partije Francuske, bio je dovoljno s jedne strane neortodoksan, a s druge pomirljiv i prihvatljiv različitim krugovima povjesničara (usred tada užarenih polemika o značenju Francuske revolucije koje su imale političke implikacije), u čijim je temeljima ipak bio jaki stručni autoritet povjesničara koji iza sebe ima istraživački i teorijsko-metodološki itekako važna djela.

To znači da je, osim u političkim i društvenim, Vovelle sudjelovao i u historiografskim prijelomnicama, kao dio još jedne revolucije, naime „francuske historiografske revolucije“. Vovelle je bio dio kruga povjesničara oko časopisa *Annales* u razdoblju kada su bili globalno iznimno utjecajni. To je značilo da je u studije Francuske revolucije unosio ono što je historiografski bilo specifično za *Anale*, ponajprije historiju mentaliteta. Prije Drugog svjetskog rata to je započeo činiti već spomenuti Georges Lefebvre obrađujući „Veliki strah“ (*Naše teme*, god. XXXIV, br. 1-2, Zagreb 1990, str. 195-200), strah seljaka od aristokratske zavjere po izbijanju Francuske revolucije. Osim historije mentaliteta, Lefebvreu i Vovelleu je zajedničko, između ostalog, i to što su bili marksistički orijentirani povjesničari.

Analovski senzibilitet očitovao se kod Vovellea i u razvojnom putu od kvantitativne, odnosno serijalne historije prema historiji mentaliteta te njihovom povezivanju. Primjerice u knjizi *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle. Les attitudes devant la mort d'après les clauses de testaments* iz 1973. godine o baroknoj pobožnosti i dekristijanizaciji u Provansi u 18. stoljeću pratio je na iznimno velikom broju oporuka promjene u osjećajnosti na primjeru doživljavanja smrti koje se kreću u smjeru postupne sekularizacije, odnosno dekristijanizacije. I svojim drugim knjigama o povijesti smrti dao je važan pečat tom historiografskom području. Za problematiku povijesti mentaliteta posebno je reprezentativna Vovelleova knjiga *Idéologies et mentalités*

iz 1982. godine (engleski prijevod *Ideologies and Mentalities* 1990; slovenski prijevod *Ideologije in mentalitete* 2004; usp. „Ideologije i mentaliteti”, *Gordogan*, 16, Zagreb 1995, 39/40, str. 163-171).

Iz velikog broja njegovih knjiga valja izdvojiti i djelo *La Mentalité révolutionnaire: société et mentalités sous la Révolution française* iz 1986. godine koja govori o „revolucionarnom mentalitetu“ na primjeru Francuske revolucije, no taj je koncept primjenjivan i na revolucionare 20. stoljeća (spomenuo ga je primjerice Drago Roksandić u kontekstu Nade Dimić, usp. Goran Korov, „Okrugli stol ‘Nada Dimić u kulturi sjećanja’“, *Historijski zbornik*, god. LXV, br. 1, Zagreb 2012, str. 275).

Uoči ili za vrijeme 200. obljetnice Francuske revolucije u Jugoslaviji su objavljeni prijevodi Vovelleovih knjiga *Kratka zgodovina francoske revolucije: družbena gibanja in prelom mentalitet* (Ljubljana 1989) i *Revolucija protiv crkve: od Razuma do Najvišeg Bića* (Beograd – Zagreb 1989; o knjizi je opširno pisao Mario Strecha u *Historijskom zborniku*, 42, Zagreb 1989, str. 301-311) te njegova članka „Historiografija o francuskoj revoluciji uoči dvjestogodišnjice” (*Historijski zbornik*, 41, Zagreb 1988, str. 299-310). O različitim aspektima Vovelleova opusa pisali su ili se na njega referirali primjerice Mirjana Gross (*Suvremena historiografija*, Zagreb 1996), Miroslav Bertoša (*Izazovi povijesnog zanata*, Zagreb 2002), Zrinka Blažević (*Prevođenje povijesti*, Zagreb 2014), David Šporer (*Uvod u povijest knjige*, Zagreb 2015) i niz drugih. Nezaobilazno je zastupljen i u izbornom kolegiju „Historiografija o Francuskoj revoluciji“ koji već više godina izvodim na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Vrijedi svakako istaknuti da ne spominjemo samo mi Vovellea nego i on spominje nas. Naime u sadržaju recentne Vovelleove knjige *La bataille du Bicentenaire de la Révolution française* iz 2017. godine – o francuskom i globalnom obilježavanju 200. obljetnice Francuske revolucije i Vovelleovom djelovanju u svemu tome – među brojnim zemljama spominje se i „ex-Yougoslavie“.

Mnogi nekrolozi i zapisi povodom Vovelleove smrti u Francuskoj svjedoče važnost koju ima za francusku historiografiju i kulturu. Svoje pak mjesto u svjetskoj historiografiji osigurao je doprinosom proučavanju Francuske revolucije i sudjelovanjem u polemikama oko tumačenja Francuske revolucije prilikom njezine 200. godišnjice te razvijanjem i obogaćivanjem francuskih Anala, historije mentaliteta i kulturne historije.

Zbog toga ga se neizostavno spominje u svim pregledima historiografije koji govore o tim područjima (usp. Steven Laurence Kaplan, *Farewell, Revolution. Disputed Legacies: France, 1789/1989*, 1995; Patrick Garcia, *Le bicentenaire de la Révolution française: Pratiques sociales d'une commémoration*, 2000; Jacques Sole, „Historiography of the French Revolution“, *Companion to Historiography*, 1997; Matthias Middell, „The Annales“, *Writing History: Theory and Practice*, 2003; Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School 1929-89*, 1990; slovensko izdanje 1993, srpsko 2011; Francine Michaud, „Vovelle, Michael. French historian of mentalities“, *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, 1999; André Burguière, *The Annales School: An Intellectual History*, 2009; francuski izvornik 2006. i mnogi drugi naslovi).

U hrvatskoj historiografiji Vovelle je preveden i pisano je o njemu, no nisu iskorišteni svi njegovi poticaji za bavljenje poviješću mentaliteta, s obzirom da to područje kod nas nije zaživjelo. Ono što bi u tom smislu ipak moglo biti dalje primjenjivano je Vovelleovo istraživanje „revolucionarnog mentaliteta“ na hrvatsku povijest 20. stoljeća i povijest revolucija, odnosno pojedinih revolucionara. Michel Vovelle svakako i nadalje ostaje nezaobilazni dio važne tradicije historiografije o Francuskoj revoluciji koju uvijek vrijedi nastaviti pratiti. U mom osobnom slučaju, početni interes za Francusku revoluciju, francusku historiografiju i mogućnosti jedne drugačije historiografije koju su nudili francuski Anali uvelike je zasluga tog utjecajnog povjesničara.

Branimir Janković